

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1999

11

RuG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 2000, Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Omslag: Palsacomplex in het uiterste noordoosten van het Usa-bassin (Europees Rusland)
(foto: N. Karstkarel).

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-1298-X

PALEO-AKTUEEL

11

redactie
Mette Bierma
Jurjen M. Bos
Otto H. Harsema

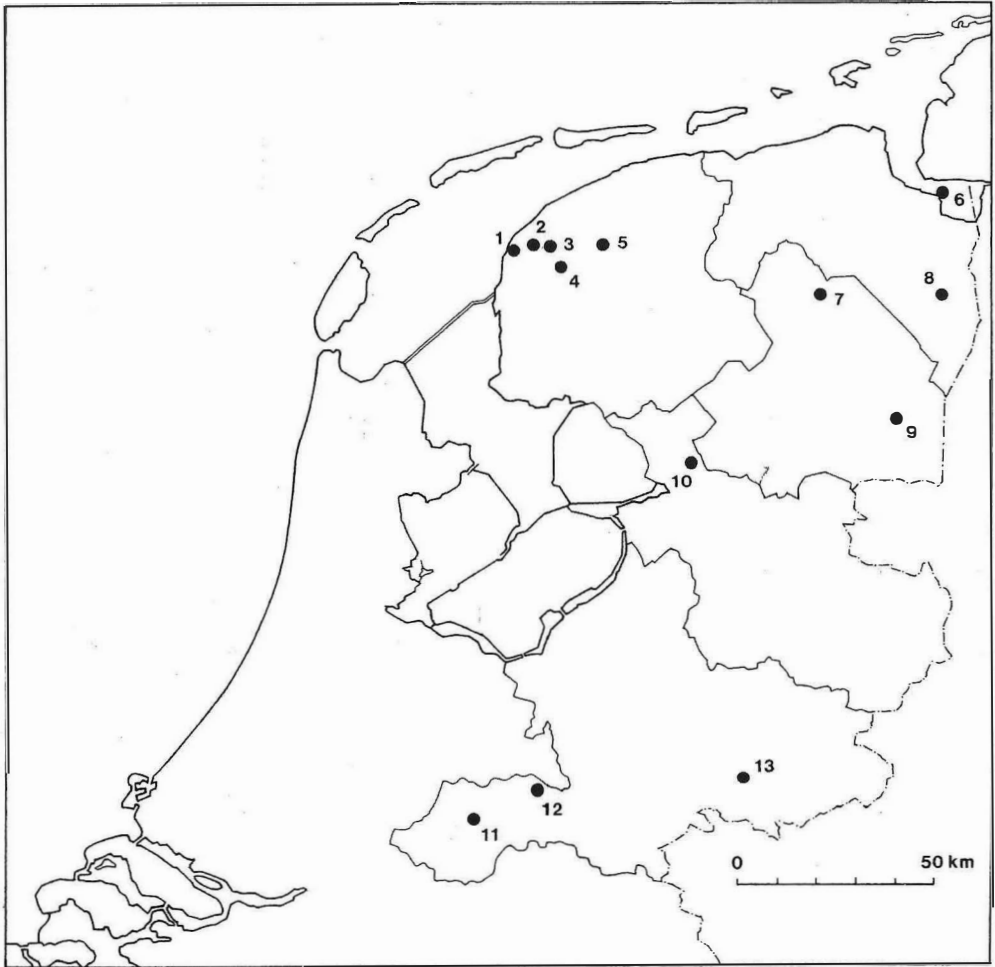
Groninger Instituut voor Archeologie

Groningen, 2000

In deze aflevering: Griekenland, Groenland, Italië, Nederland, Noorwegen + Spitsbergen, en Rusland.

In deze aflevering uit Nederland: 1. Wijnaldum; 2. Dongjum; 3. Peins; 4. Winsum; 5. Leeuwarden; 6. Punt van Reide; 7. Tynaarlo; 8. Wedde; 9. Emmen; 10. Wanneperveen; 11. Geldermalsen; 12. Lienden; 13. Doetinchem.

INHOUD

VOORWOORD	8
L. JOHANSEN, J.N. LANTING, R.C.G.M. LAUWERIER, M.J.L.Th. NIEKUS, D. STAPERT & I.-L.M. STUIJTS Een <i>Federmesser</i> -vindplaats bij Doetinchem (Gld.): natuurwetenschappelijk onderzoek	9
M.J.L.Th. NIEKUS, Y. LOFF & D. STAPERT Klingen van Rijckholt-vuursteen uit Overijssel en Gelderland	15
A.L. BRINDLEY Meer aardewerk uit D6A/Tinaarlo (Dr.)	19
M.J.M. DE WIT Graven op de Noordbargeres te Emmen (Dr.)	23
L. HACQUEBORD & J. DE KORTE Een biologisch-archeologische verkenning van de noordkust van Peary Land, Groenland	26
P.A.J. ATTEMA & J. WETERINGS Francavilla Marittima, het nederzettingsonderzoek in 1999	32
L. SIKKING Bewoning op en rond de Zuidoostpoort van Nieuw Halos (260-240 v.Chr.)	37
W. PRUMMEL Kokkels uit de baai van Sóurpi (Griekenland); indicatoren voor zeemilieu en bevolkingsdruk	43
O.H. HARSEMA Het gelijk van Picardt: ontwikkelingen in de gedachtenvorming over Celtic fields in Nederland, in het bijzonder bij Van Giffen	47
E. VAN JOOLEN & H. WOLDRING Emmertarwe (<i>farro</i>), tamme kastanje en de 'marcite' van Norcia in Italië	53
F. VEENMAN & H. WOLDRING Maquis in de Murge	59
G.J. DE ROLLER & W.J. KUIJPER Van zaad naar cocon	64
J.J. DE JONG De ROB veranderd en verandert	66

M.C. GALESTIN	
Augusteïsche munten uit een Friese terp: vroeg-Romeinse munten uit de opgraving Winsum-Bruggeburen (Fr.)	69
H.A. GROENENDIJK	
Een bronsdepot uit de eerste eeuw te Wedde (Gr.)	74
I.-L.M. STUIJTS & J.B. DE VOOGD	
Romeinen te Lienden (Gld.)	79
J. BAZELMANS & D.A. GERRETS	
Project Noordelijk Westergo (Fr.). De opgravingen van de terprestanten van Dongjum-Heringa (1998) en Peins-Oost (1999)	83
E. TAAYKE	
Had koning Clovis klei aan de voeten?	89
M.J.M. DE WIT	
Een nederzetting uit de 2e/3e eeuw langs de Frieslandweg te Emmen (Dr.)	94
H.A. GROENENDIJK, J. MOLEMA & C. TULP	
Middeleeuwse metaalvondsten uit Groningse wierden: een eerste aanzet	96
C. TULP & N. MEEKS	
Onderzoek naar de Wijnaldum-matrijs (Fr.)	99
A. UFKES	
Stadskernonderzoek aan de Eewal, Leeuwarden (Fr.)	103
H.J. MOLTMAKER	
Friese muntslag in het Groningse: de Reiderschans aan het einde van de 16e eeuw	107
L. HACQUEBORD, F. STEENHUISEN, H.J. WATERBOLK & W. PRUMMEL	
Archeologisch onderzoek rond de Bellsund, Spitsbergen	110
N. KARSTKAREL	
De invloed van permafrostdegradatie op infrastructuur in het Usa-bassin	116

VOORWOORD

Tien nummers van *Paleo-aktueel* zijn verschenen. Het elfde ligt voor u. De presentatie van het archeologisch onderzoek vanuit Groningen slaat aan: in korte artikelen wordt het lopende onderzoek verwoord en verbeeld. Uit de enthousiaste reacties blijkt dat de lezers de uitgave waarderen.

De afgelopen tien jaren is het archeologisch bestel sterk veranderd. De Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek behield weliswaar zijn naam, maar de opzet van de dienst en het takenpakket zijn niet meer dezelfde. Jan de Jong geeft in dit nummer een schets van de ROB-nieuwe stijl.

De drie noordelijke provincies hebben nu een archeoloog in dienst die de spil vormt van de archeologische activiteiten. Vroeger bestond een archeologische band tussen de provincies en de Rijksuniversiteit Groningen. De provinciaal archeoloog was voor de helft in dienst bij de provincie en voor de andere helft bij de RuG. Dat is nu definitief verleden tijd. Wel hebben de provincies met de RuG een gezamenlijk archeologisch depot ingericht in Nuis. In de komende jaren zal dit depot zich hopelijk een duidelijke plaats in het Noorden verwerven. De plannen liggen klaar. Wie neemt het initiatief tot uitwerking?

De provinciale musea in Noord-Nederland hebben vanouds een belangrijke taak in de presentatie van de archeologie. In de nieuwe opstelling van het Drents Museum is de archeologie nog duidelijk aanwezig, maar de plaats van de archeologie in de musea te Leeuwarden en Groningen is, in ieder geval voor een buitenstaander, volstrekt onduidelijk. Alom bestaat waardering voor de spraakmakende exposities van hedendaagse kunstuitingen, maar het is kennelijk de vraag of de archeologie daarmee in de toekomst nog wel door één deur kan. We hadden graag een visie vanuit de musea in dit nummer opgenomen, maar de tijd bleek nog niet rijp.

In *Paleo-aktueel* zijn ook artikelen opgenomen van medewerkers van Archaeological Research and Consultancy. Hoe zullen universitair onderzoek en commerciële archeologische activiteiten in een nieuw archeologisch bestel gestalte krijgen? De plannen die staatssecretaris Van der Ploeg heeft ingediend hebben in ieder geval voor de nodige opschudding gezorgd. Van Herwaarden – destijds ambtenaar bij CRM en WVC – formuleerde het altijd zo: Monumentenzorg en wetenschap binnen één Ministerie? Dat is slecht voor de archeologie.

In de oorspronkelijke opzet van *Paleo-aktueel* was het de bedoeling dat met name studenten en pas-afgestudeerden een bijdrage zouden publiceren. Enkelen komen in deze uitgave aan het woord. Studenten worden nadrukkelijk uitgenodigd om in de komende nummers van *Paleo-aktueel* een artikel te schrijven over hun afstudeeronderzoek.

Reinder Reinders

MIDDELEEUWSE METAALVONDSTEN UIT GRONINGSE WIERDEN: EEN EERSTE AANZET

Henny Groenendijk, Jan Molema en Caroline Tulp

Nieuwe ontwikkelingen in de techniek van metaaldetectoren hebben gezorgd voor verhoogde effectiviteit en een toename in het gebruik. Metaaldetectoren worden niet alleen ingezet bij archeologisch onderzoek, maar ook in toenemende mate gebruikt door amateur-archeologen. De amateur-archeologen oefenen daarmee een inmiddels zeer populaire hobby uit. Het gevolg hiervan is dat steeds meer wetenschappelijk belangrijk materiaal in Groningen, voornamelijk afkomstig van wierden, in privé-collecties terecht komt. De stroom vondsten uit de Groningse wierden neemt de laatste tijd merkbaar toe, maar systematische verwerking van de vondsten is zo goed als afwezig. In de provincie Groningen heeft dat geleid tot een lacune in niet alleen een overzicht van metalen voorwerpen, maar ook in de kennis van metaalbewerking en handel in het wierdengebied, vanaf de Romeinse tijd tot en met de Nieuwe tijd. Dit in tegenstelling tot de provincie Friesland waar men verder is gevorderd in het documentatieproces, wat bijvoorbeeld al heeft geleid tot wetenschappelijke conclusies ten aanzien van de sociale stratificatie in de vroege Middeleeuwen.

In Groningen zijn de metaalvondsten wetenschappelijk niet of zeer beperkt toegankelijk. Dit is een slechte zaak, omdat metaalvondsten ons veel kunnen leren over de menselijke samenleving van vroeger. Bepaalde samenstellingen van metaal of stylistische kenmerken van voorwerpen, namelijk vormen en decoratie, kunnen iets zeggen over het lokaal of niet-lokaal vervaardigen van een bepaald type voorwerp en dus ook over de handel met andere nederzettingen. De vondsten kunnen ook informatie geven over de nederzetting zelf, bijvoorbeeld over de grootte en belangrijkheid van de nederzetting, over de sociale stratigrafie, arbeidsdifferentiatie en de verschil-

lende specialismen.

Een snelle inventarisatie van de Groninger metaalvondsten heeft geleerd dat de hoeveelheid vondsten toeneemt naarmate de tijd voortschrijdt. Uit de periode late en post-Middeleeuwen stammen de meeste vondsten, mede vanwege de grotere hoeveelheid munten die dan in omloop komen. De vroege en volle Middeleeuwen vertonen op dit moment de meest gevoelige leemtes.

Een project voor het inventariseren en interpreteren van vroeg- en volmiddeleeuwse metaalvondsten kan voorzien in de wetenschappelijke behoefte om meer van deze periode te weten te komen. Dit Groninger wierdenproject is vorig jaar door de auteurs gestart. Doel van het project is de reconstructie van de culturele (sociale, economische, politieke en religieuze) aspecten van het maatschappelijke leven en het traceren van culturele veranderingen.

Het project

Het project omvat niet alleen de bestudering van de gegevens uit museale collecties en vondstmateriaal van nog niet uitgewerkte opgravingen van het Groninger Instituut voor Archeologie, maar ook vondsten uit privé-collecties. Het merendeel van de vondsten komt namelijk uit collecties van amateur-archeologen. Een goede samenwerking tussen amateur-archeologen en professionele archeologen is al altijd zeer wenselijk geweest. Amateur-archeologen hebben doorgaans meer ervaring met het omgaan met de metaaldetector en bij hen is bovendien vaak de tijd, de interesse en het enthousiasme aanwezig om het moeizame zoekwerk te verrichten. Vaste 'stekken' worden jaar in, jaar uit afgezocht, hetgeen leidt tot een betrouwbare doorsnede van de ooit achtergelaten metalen.

In Denemarken is men al eerder bezig geweest met een nauwe samenwerking met amateurs en voorlichting over het zoeken en melden. Vanwege de Danafæ-wetgeving (alle metaalvondsten en 'unieke' andere vondsten waren vroeger voor de koning, tegenwoordig voor de musea) zijn er veel metaalvondsten bekend. De amateurs krijgen de metaalprijs vergoed van het voorwerp dat ze vinden en daarbij nog een vindertsloon. Dit werkt in de praktijk goed en veel amateurs werken met de archeologen samen in projecten. In Denemarken is hierdoor een redelijk overzicht van de gevonden metaalvondsten en metaalbewerkingsvondsten; ze liggen in de musea en worden jaarlijks in het Nationaal Museum in Kopenhagen gepubliceerd in *Arkæologiske udgravninger i Danmark*. Zover is in Nederland de samenwerking nog niet.

Het vooronderzoek van het wierdenproject bestaat uit de inventarisatie en catalogisering van collecties metaalvondsten in het Groninger wierdengebied. Allereerst zal een inventarisatie moeten plaatsvinden van het materiaal en de schriftelijke gegevens om te zien wat er bij de musea en bij verschillende instituten ligt. De collecties van alle relevante musea zullen worden bestudeerd, maar ook collecties van gemeenten. De reeds beschikbare documentatie zal worden beoordeeld en ingevoerd in een geautomatiseerd en toegankelijk databestand. In een parallel project zou dit bestand kunnen worden ingevoerd in Archis.

Door middel van het maken van verspreidingskaarten zal naar de verspreiding van de voorwerpen worden gekeken. Er zal niet worden gegraven of gesurveyed, maar daarvoor in de plaats zal het vele materiaal dat er nog ligt, eindelijk worden uitgewerkt en geïnventariseerd. De meeste vondsten zullen afkomstig zijn uit amateurcollecties en de betreffende amateur-archeologen zullen worden bezocht om de voorwerpen uit de particuliere collecties te bestuderen en aanvullende informatie over de precieze vindplaatsen te vragen.

Het vooronderzoek wordt afgesloten met een rapport dat een complete inventarisatie bevat van de metaalvondsten en de verspreiding ervan.

In het vervolgonderzoek zullen de voorwerpen nader bestudeerd en geanalyseerd worden. Er zal literatuuronderzoek worden gedaan om de vondsten specifiek te dateren en te determineren. Te-

vens zal het contact met de amateurs onderhouden worden en zal er voorlichting over onder andere de metaalvondsten en het melden ervan worden gegeven. Verder zal begonnen worden met het plaatsen van het wierdengebied in een groter kader door het te vergelijken met andere gebieden, namelijk Friesland, Noord-Duitsland, Engeland en Scandinavië.

Het onderzoeksgebied is in te delen in drie geografische regio's: het stroomgebied van de Hunze, het stroomgebied van de Fivel en het mondingsgebied van de Eems. Een aantal wierden uit deze verschillende gebieden zullen apart worden gepubliceerd. Dit zijn wierden waar grote hoeveelheden metaalvondsten uit bekend zijn, zoals wierde De Hoogte. Het voordeel hiervan is dat het alvast een overzicht geeft van het aan te treffen materiaal en dat veel informatie op deze manier beschikbaar is voor ander onderzoek.

Conclusie

De archeologie heeft een verantwoordelijkheid ten opzichte van het bodemarchief. Vindplaatsen worden opgegraven, maar daarna moeten de verkregen gegevens worden uitgewerkt. Het is belangrijk dat de uitwerking zo snel mogelijk gebeurt, omdat enkele categorieën voorwerpen erg kwetsbaar zijn. Veel metalen voorwerpen gaan bijvoorbeeld door corrosie snel verloren. Dit onderzoek zal de voorwerpen documenteren en ook trachten te conserveren in zoverre dit nog niet gebeurd is. Er bestaan in Nederland weinig geschikte publicaties over metaalvondsten: er is dus een afwezigheid van kennis op dit gebied. Dit project zal verder onderzoek stimuleren naar niet alleen de voorwerpen van metaal, maar ook naar sporen die wijzen op de productie en bewerking van metalen voorwerpen. Dit onderzoek zal op deze manier informatie over de vele metaalvondsten uit het Groninger wierdengebied ontsluiten, waardoor een beter inzicht zal worden verkregen over de verspreiding van het metaal in dit gebied. De verspreiding kan namelijk veel zeggen over de belangrijkheid van de nederzettingen in de vroege en volle Middeleeuwen en tevens over handel en lokale productie, kortom het zal helpen om het menselijk gedrag van toen te reconstrueren.

Summary

A project has started to document all medieval metal and metal-working finds from the dwelling mounds in the province of Groningen. It aims to conclude the finds both from the collections of amateur archaeologists and museums, and from university excavations.

Literatuur

Axboe, M., 1994. Museen und Metallsonden – Konfrontation oder Symbiose? *Archäologisches Korrespondenzblatt* 24, pp. 231-236.